

DEŽEVNIKI SLOVENIJE

//Urša Koce

dolge razdalje brez postankov. Vrste približno so večinoma večje kot vrste deževnikov. Njihova obarvanost je navadno pestrejša, nekatere imajo čopke na temenu, obrazne kožne gube in/ali ostroge na perutih. Te značilnosti so še posebej izražene pri precej temperamentnih samcih, ki dajo veliko več na burno razkazovanje, kot samci deževnikov.

Domala vsi predstavniki družine se prehranjujejo na enak način: s kratkim, ob konici nekoliko odebeljenim, v sredini pa nekoliko zoženim kljunom s tal pobirajo vsakovrstne nevretenčarje. Plen zaznavajo z vidom, zato pri njih ne bomo opazili, da bi s kljunom sondirali tla, kot med pobežniki to počno denimo kljunači (Scolopacidae). Pri prehranjevanju je namesto počasnega premikanja zanje značilno hitro tekanje od enega zaloga hrane do drugega, pri čemer ob postankih po tem, ko so ujeli plen, visoko dvignejo glavo in se razgledujejo za naslednjim zalogajem. Njihove oči so prilagojene na gledanje v mraku, pri zaznavanju plena pa si pomagajo tudi s sluhom, zato se hranijo vse do trde teme, ali celo ponoči.

Gnezdo deževnikov je preprosta vdolbinica na tleh, ki je včasih lahko postлана ali obdana z materialom iz okolice, vendar vedno na način, da gnezda ne izpostavlja, pač pa prikriva. Puh mladičev begavcev sledilcev je marogast v barvah okolja in gosto volnat. Ta obleka pa vendarle ni dovolj, da bi se ne podhladili, zato se še dolgo po izvalitvi zakopavajo staršem pod perje peruti ali trebuha. Mladiči vseh pri nas gnezdečih vrst imajo bel ovrtnik, ki je viden, kadar so aktivni, in služi staršem kot prepoznavni znak. Na opozorilo staršev se ob nevarnosti potuhnejo k tlem, prikrijejo belino in se zlijejo z okolico. Kadar starši presodijo, da je njihovo leglo zaradi prisotnosti človeka ali plenilca v kritični nevarnosti, s hlinjenjem poškodovanosti poskušajo vso pozornost pritegniti nase in tako plenilca, ki misli, da je ugledal lahek plen, z ukano vodijo stran od legla.

Deževniki, tudi tiste vrste, ki gnezdiijo v razpršenih skupinah, so v času gnezditve območni. Izven gnezditvenega obdobja se nekatere vrste združujejo v manjše skupine, druge pa v jate, ki lahko dosežejo do nekaj tisoč osebkov in so pogosto pomešane z drugimi vrstami pobežnikov, ki imajo podobne ekološke zahteve.

Mali deževnik (*Charadrius dubius*)

Osnovne barve telesa malega deževnika (15,5-18 cm) so rjava, bela in črna. Črna tvori obrazno masko, sprednji rob temena in ovrtnik na oprsu. Takšen barvni vzorec je značilen za večino vrst iz rodu *Charadrius*. Vrsta je dobro prepoznavna po izrazitem rumenem obročku okrog oči. Peruti nimajo bele prečne proge, ki je sicer vidna v letu komatnega in beločlega deževnika.

Njegova prvobitna gnezdišča v Evropi so neporasla rečna prodišča, ki pa so v zadnjih desetletjih po večini izginila zaradi drastičnih posegov v reke. Na račun razmaha gradbeništva in vse večje potrebe po gradbenem materialu so v istem času nastali številni površinski kopi in nasutja s prodnato in gruščnato površino, ki jih je izkoristil tudi mali deževnik. Danes dobra polovica evropske populacije gnezdi v umetnih okoljih, ki so poleg različnih gruščnatih in prodnatih površin tudi prodnate njive, redkeje pa drobnozrnatne peščene in muljaste površine.

Gnezdo, v katerega navadno položi štiri jajca, je na dnu pogosto obloženo z majhnimi rastlinskimi delci ali drobnimi kamenčki. Lahko je primaknjeno k večjemu prodniku ali manjši rastlinici, kar deževniku, ki zaradi različnih

motenj za krajši čas dokaj pogosto zapušta gnezdo, služi kot smerokaz. Skrb za zarod prevzame oba starša, a gnezdišče samica včasih zapusti pred ostalimi člani družine, bodisi da bi znesla novo leglo, bodisi da se odpravi že na selitev, in dokončno vzrejo mladih prepusti samcu.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji je mali deževnik gnezdilec večine prodišč na alpskih rekah. Na Soči in njenih pritokih je kljub zajetnim prodiščem precej redek. Na račun številnih primernih umetnih prodnatih površin je pogostejši v SV Sloveniji in Ljubljanski kotlini, naselil pa je tudi redkeje posamezne umetne prodnate površine drugod po Sloveniji. V Škocjanskem zatoku gnezdi na nasutih v neposredni bližini beločlega deževnika.

Beločeli deževnik (*Charadrius alexandrinus*)

Beločeli deževnik (15-17 cm) je najmanjši izmed deževnikov, ki jih lahko opazujemo v Sloveniji. Njegov barvni vzorec je medlejši z manj črnine kot pri malem in komatnem deževniku, kar ustreza homogeni drobnozrnatni podlagi gnezdišča. Značilnost, po kateri ga nesporno prepoznamo, je na oprsu široko prekinjen ovrtnik. Samec ima v času svatovanja rdeče rjavo teme. Samica, ki je brez črnih barv je precej spominja na mladega malega deževnika, vendar jo od njega zanesljivo ločimo po skorajda črnih nogah.

Beločeli deževnik je prebivalec obmorskih in celinskih slanin peščenih in muljastih površin, kjer visoka vsebnost soli v tleh preprečuje razrast vegetacije. Pogosto gnezdi v razpršenih kolonijah, pri čemer so gnezda med seboj oddaljena le nekaj metrov. Globalico, v katero odloži tri jajca, prikrija z lupinicami morskih školjk, ki jih nabere v okolici.

Pojavljanje v Sloveniji: Nekoč je verjetno poseljeval neregularna ustja rek na slovenski obali, danes pa gnezdi v opuščeni solinarskih bazenih Sečoveljskih solin in na blatnih poljih Škocjanskega zatoka. Na obali Koprškega zaliva se je dolgoletnim posegom v njegov življenjski prostor dokončno umaknil na umetno ustvarjena nasutja mulja in mivke, ki so nastala ob poglobljanju Luke Koper. Slovenska populacija danes šteje nekaj deset parov, njena prihodnost pa je prav gotovo odvisna od primerne upravljanja z gnezdišči. Manjše skupine osebkov, opažene na Obali v zimskem času, k nam verjetno zahajajo z italijanskih severnojadranskih prezimovališč, lahko pa so tudi zgodnji ali pozni selivci. Drugod po Sloveniji je izredno redek naključni gost.

Komatni deževnik (*Charadrius hiaticula*)

Komatni deževnik (17-19,5 cm) je večji in bolj čokate postave kot mali deževnik. Noge ima živo oranžne, takšni sta tudi bazalni dve tretjini kljuna, le njegova konica je črna.

Gnezdi ob severnih obalah Evrazije, Grenlandije in severovzhodne Kanade. Gnezdi na prodnatih in borno poraščeni območjih v bližini morske obale, potoka ali jezera. Neredko gnezdi na umetnih gruščnatih površinah in prodnatih njivah. V času selitve in v zimskem obdobju se pojavlja predvsem na širokih peščenih in gruščnatih obalah v bibavičnem pasu. Pogosto se v manjših jatah, ki jih deževje ne selitveni poti prisili k daljšemu postanku, druži z malim deževnikom.

Pojavljanje v Sloveniji: Pri nas se ustavlja na selitvi s severnoevrazijskih obal v subsaharsko Afriko in Sredozemlje. Tedaj ga lahko redno opazujemo na Obali in v Ormoških lagunah, pa tudi ob rekah, na obrežjih stoječih vodnih teles in na poplavljenih poljih drugod po Sloveniji. Selivci se na

2: Mali deževnik (*Charadrius dubius*).
foto: Marko Trebušak

3: Beločeli deževnik (*Charadrius alexandrinus*).
foto: Kajetan Kravos

4: Komatni deževnik (*Charadrius hiaticula*).
foto: Tomaž Mihelič

5: Dular (*Charadrius morinellus*).
foto: Tomi Muukkonen/Birdphoto.fi

spomladanski selitvi lahko pri nas mudijo še celo konec maja, sicer pa datumi opazovanja tja do sredine maja niso prav nič neobičajni. V času jesenske selitve je precej bolj redek, pojavlja se tja do sredine novembra.

Dular (*Charadrius morinellus*)

Dular (20,5-24 cm) je med deževniki večkratni posebež. Osnovni barvni vzorec perja je drugačen kot pri ostalih treh predstavljenih vrstah rodu *Charadrius*. Naj omenim le značilni beli nadočesni prog, ki se na zatilju stikata v obliki črke V. Pri dularju se pojavlja obrnjena spolna dvoiličnost: samci so manjši od samic in so tudi bolj blede obarvani – prevzeli so namreč vlogo valjenja. Za razliko od ostalih vrst ni posebno zvest mestu gnezdenja. V odvisnosti od lokalnega spolnega razmerja v populaciji, imajo samice dva ali tri samce, ki valijo in vzgajajo mladiče. Samec, ki sprejme zadnje samičino leglo, lahko prejema nekaj njene pomoči. Na gnezdiščih, kjer so samice v prebitku, se samci lahko pariyo z dvema ali tremi, in nekatera gnezda tako lahko vsebujejo legla dveh ali treh različnih samic.

Gnezdi na hladnih in meglenih vresavah ter v tundri severne Evrope in Azije, kjer je še posebej naklonjen revno poraslim odprtim ravninam z veliko golih skal. Nekaj izoliranih gnezdišč se nahaja v visokogorjih Evrope in centralne Azije. Nam najbližje je v Alpah na avstrijskem Koroškem, od koder se populacija pozimi seli v Maroko. Osebkki severne populacije se v manjših skupinah selijo prek celotne Evrope, na selitveni poti pa se redko ustavljajo. Počivališča so pogosto tradicionalna, na ledinah in sveže zoranih poljih ter območjih s kratko, močno popaslo ali slanoljubno vegetacijo. V severni Afriki in na Srednjem Vzhodu, kjer dular prezimuje, se zadržuje v kamniti stepi, polpuščavi in na obrobjih kmetijskih zemljišč.

Pojavljanje v Sloveniji: Najstarejši podatki o dularju v Sloveniji segajo v l. 1887, ko je bil en osebek ustreljen na Ljubljanskem barju. Od tedaj je bil pri nas opazovan še sedemkrat: v obdobju spomladanske selitve na Cerknškem jezeru (skupina 11 osebkov) in dvakrat na Goliču, v obdobju jesenske selitve pa: pri Mariboru (poškodovan osebek, l. 1922), na Peči, v Sečoveljskih solinah, pri Beltincih in na Vremščici.

Zlata prosenka (*Pluvialis apricaria*)

Zlata prosenka (25-28 cm) ima na hrbtni strani telesa vzorec s črnimi in zlato rumenimi pegami, ki postanejo v zimskem perju obledele, sivkaste. Zanesljiv razpoznavni znak je belina pod perutmi, te pa razprostrate v letu segajo do konca repa. Je gnezdilka severnoevropskih barij in sibske arktične tundre. Par ostane skupaj celo življenje, izredno zvesta sta tudi mestu gnezdenja. V zimskem obdobju se preseli na prezimovališča v zahodni in južni Evropi, severni Afriki, Bližnjem Vzhodu in ob Kaspijskem morju. Nam najbližje prezimovališče je v Padski nižini. Tako med selitvijo kot v zimskem času se zadržuje na odprtih poljih in traviških. Tedaj se v jatah od nekaj deset do nekaj tisoč osebkov pogosto druži s pribami.

Pojavljanje v Sloveniji: Nekaj osebkov vsako zimo prihaja v Sečoveljske soline in Škocjanski zatok. Predvsem na spomladanski selitvi se jate do nekaj deset osebkov redno ustavljajo na Ljubljanskem barju, povsod drugod v notranosti Slovenije pa je precej bolj redka.

Sibirska prosenka (*Pluvialis fulva*)

Sibirska prosenka (23-26 cm) je izredno podobna zlata prosenki, le da je nekoliko manjša, s proporcionalno daljšimi nogami in kljunom. V letu razkrije zanesljiv razpoznavni znak: pod perutmi je rjavosiva, peruti pa segajo znatno prek repa. Gnezditveno območje se na zahodu deloma prekriva z območjem zlate proseknke in se razteza po ozkem arktičnem pasu vzhodne Palearktike, vse do Aljaske. Gnezdi v nekoliko sušnejših predelih tundre. Prezimuje v podobnih okoljih kot zlata prosenka, vendar ob obalah Indijskega oceana, ob obalah Avstralije ter na otočjih Tihega oceana. Nekateri osebkki lahko brez postanka preletijo pot 4500 km od Aljaske do Havajev. V prezimovališčih je pogosto teritorialna in mestu prezimovanja izredno zvesta. Seli se v jatah po nekaj sto osebkov, selitvena pot poteka praviloma veliko bolj vzhodno od naših krajev.

Pojavljanje v Sloveniji: Pri nas je bila opažena enkrat, v Škocjanskem zatoku, v letu 2000.

Črna prosenka (*Pluvialis squatarola*)

Črna prosenka (26-29 cm) je v zimskem perju po hrbtu sivo črno grahasta z umazano belim odtenkom. Pri mlado-

stnih osebkih so pege izrazito zlato rumene, podobno kot pri odraslih zlatih prosenkah. V letu razkrije črmino pod perutmi, ki še posebno izstopa v obdobju izven gnezditve, ko manjka črna na trebuhu. Gnezdi na območju, ki se razprostira prek arktičnega pasu Azije in severne Amerike, prezimuje pa na obalah vseh celin južno od 60° severne zemljepisne širine, kjer se zadržuje izključno v bibavičnem pasu muljastih in peščenih obal. Prehranjuje se posamič ali v manjših skupinah, nekateri osebkovi branijo prehranjevalni teritorij, na katerega se vračajo vsako leto. Ob mraku se k počitku zberejo jate do nekaj tisoč osebkov. Na selitvi se ob celinskih vodnih telesih in na travnatih površinah ustavlja izredno redko, zato jo pri nas v notranjosti opazimo bistveno redkeje kot zlato prosenko.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji se maloštevilno pojavlja v Sečoveljskih solinah in Škocjanskem zatoku kot občasen zimski gost in redkeje na jesenski selitvi. V zimah z zelo nizkimi temperaturami je ni. Verjetno gre za ptice z bližnjih prezimovališč osrednje Dalmacije in italijanskih severnojadranskih obal. V času spomladanske selitve je bila bolj kot ne izjemoma opažena tudi na Ljubljanskem barju in na Štajerskem.

Priba (*Vanellus vanellus*)

Priba (28-31 cm) je naš največji predstavnik družine deževnikov. Njene peruti so v letu izrazito široko zaokrožene, že od daleč pa lahko opazimo izrazite črno-bele kontraste njenega telesa. Med gnezditvijo samci zavzeto branijo teritorij in pri tem izvajajo akrobatske lete, pospremljene z glasnimi klici. Klici ob odganjanju plenilcev se v posameznih fazah gnezditve značilno razlikujejo in z napredovanjem gnezditve postajajo vedno bolj intenzivni. Gibanje v zraku pa se razlikuje glede na to, ali je vsiljivec talni ali zračni. Prvotna gnezdišča pribe so mokrotna travišča, poselila pa je tudi njive. Gnezdi v manjših ohlapnih skupinah. Vali samica, ki je na gnezdu na račun temno zelenega perja z vijoličastim kovinskim sijajem dobro prikrita. Zaradi zgodnje gnezditve - na prva legla lahko naletimo že v drugi polovici marca - se priba na njivah izogne visokim pogankom posevkov, vendar pa ne kmetijski obdelavi površin, ki je razlog, da mnoga legla propadejo, z zastrupljanjem zdesetkan plen pa ne

zadosti potrebam preživelih po hrani.

Čeprav je priba med najbolj selilskimi vrstami prib, ne zmore neprekinjenih poletov na zelo dolge razdalje. Tega ji pravzaprav tudi ni treba, saj za prehranjevanje in počitek primerne površine najde vzdolž vseh poti med gnezditvenim in prezimovalnim območjem.

Pojavljanje v Sloveniji: Kot gnezdilka je pri nas razširjena predvsem na kmetijskih površinah, ponekod pa še na ostankih mokrotnih travnikov. Gnezdi po vsej SV Sloveniji, v Ljubljanski kotlini, na Ljubljanskem barju in na Cerkljskem jezeru. Na Ljubljanskem barju njena populacija močno upada zaradi izginjanja ekstenzivnih vlažnih travnikov. Do nekaj deset osebkov redno prezimuje v Sečoveljskih solinah. Pribi, ki jih pozimi opazimo v notranjosti Slovenije, so pozne selivke.

Stepska priba (*Vanellus gregarius*)

Stepska priba (27-30 cm) je olivno rjava priba s črnim temenom in črno-belo obrazno masko v letu razkrije tudi preostale kontraste: bela sekundarna in črna primarna letalna peresa ter bel rep s črno progjo. Gnezdilka travnate in kulturne stepe na jugu Rusije in v Kazahstanu. Prezimuje v vzhodni Afriki, na Arabskem polotoku, v SV Indiji in v Pakistanu v podobnem habitatu kot gnezdi, kjer se zadržuje v bližini vode. Na selitveni poti se ustavlja na borno poraslih suhih peščenih tleh, na suhih traviščih in na ledinah. Redki osebkovi, opaženi v Evropi, so izjeme, ki na tej poti napravijo precejšen ovinek proti zahodu. Stepska priba je v svetovnem merilu ranljiva vrsta, saj na relativno majhnem gnezditvenem arealu živi populacija manj kot 10.000 osebkov. Pestí jo kultura step in velik pašni pritisk na preostalih traviščih, ki so ju podkrepile še klimatske spremembe zadnjih desetletij. Mnoga gnezda uničita živina in kmetijska mehanizacija.

Pojavljanje v Sloveniji: Iz Slovenije sta znana le dva podatka o pojavljanju stepske pribe. Prvi sega v l. 1967, ko je bil v Št. Vidu na Dolenjskem ustreljen in nagačen en osebki. Danes ga je moč videti le še na dokumentacijski fotografiji, saj je preparat kasneje zgorel v požaru. Drugič je bila pri nas opazovana na spomladanski selitvi, v družbi prib na Ljubljanskem barju, v bližini Iga, leta 1983. ●

6: Zlata prosenka (*Pluvialis apricaria*) v svatovskem perju. foto: Tomaž Mihelič

7: Črna prosenka (*Pluvialis squatarola*) v zimskem perju. foto: Tomi Muukkonen/Birdphoto.fi

8: Sibirska prosenka (*Pluvialis fulva*) v go-litvi iz poletnega v zimsko perje. foto: Borut Rubinič

9: Priba (*Vanellus vanellus*). foto: Kajetan Kravos

10: Stepska priba (*Vanellus gregarius*). foto: Arto Juvonen/Birdphoto.fi